

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2021.9.28-49>

УДК: 323.2:342.531.3](497.2)

© Віра Бурдяк¹

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС У БОЛГАРІЇ: НЕВДАЛА КОАЛІЦІАДА ТА ТРЕТІ ВПРОДОВЖ РОКУ ВИБОРИ ДО ПАРЛАМЕНТУ

У статті проаналізовано політичний процес у Республіці Болгарія та низку виборів до Народних Зборів, які у 2021 р. відбулися у квітні, липні та оголошені на листопад. Досліджено чинники, які вплинули на необхідність тричі поспіль проводити вибори до парламенту. Вказано, що РБ переживає складний період нестабільності і турбулентності, що розбудова демократичної держави в РБ, попри її членство в ЄС, все ще на стадії становлення. Автор наголошує, що в РБ зростає відчуженість громадян від політичного процесу і зневіра в його дієвість. Це вимагає правового регулювання проблем: зниження рівня корупції, забезпечення загального виборчого права; можливість проведення передвиборної агітації й інформаційно-роз'яснювальної роботи серед виборців на інших, крім державної (болгарської) мовах, адже в Болгарії проживають великі за чисельністю меншини (турецька, ромська тощо); вдосконалення фінансування передвиборної агітації та механізму оскарження результатів парламентських виборів на основі переходу від непрямого до прямого порядку оскарження учасниками виборів до НЗ їх результатів.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Народні Збори Болгарії, парламентські вибори, політичні партії, коаліції, масові протести, боротьба з корупцією.

Political Process in Bulgaria: Failed Coalition and the Third Parliamentary Elections during One Year

The article analyzes the political process in the Republic of Bulgaria and a number of elections to the National Assembly, which in 2021 were already

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0003-0037-2173>

in April, July and announced for November. The factors, which influenced the need to hold parliamentary elections three times in a row. This shows, that the state is going through a difficult period of instability and turbulence. Building a democratic state governed by the rule of law in Bulgaria, despite its membership in the EU, it is still in its infancy. The author emphasizes that the state is growing alienated from democratic political processes and despair of their effectiveness. This requires legal regulation of the following issues: ensuring universal suffrage; the possibility of campaigning and outreach among voters on others, in addition to the state (Bulgarian) languages, after all, large minorities live in Bulgaria (Turkish, Roma, etc.); improving the financing of election campaigning and the mechanism for appealing the results of parliamentary elections based on the transition from indirect to direct appeal by election participants to the NZB of their results.

Solving the main problem of Bulgaria – reducing corruption, in fact, it did not happen. Positive success in the fight against corruption can be achieved with the support of the population, his belief that the state will be able to defeat corruption, clear enforcement of anti-corruption measures in various government agencies and institutions. The growth of political consciousness of citizens, which is expressed in a broad protest movement, in the medium term may become the internal basis for the formation of real, rather than a formal electoral system organized according to European standards.

Keywords: *Republic of Bulgaria, National Assembly of Bulgaria, parliamentary elections, political parties, coalitions, mass protests, fight against corruption.*

Постановка проблеми. Республіка Болгарія (РБ) одна з небагатьох країн Балкан, яка змогла, всупереч прогнозам песимістів, розбудувати демократичну партійну, виборчу та політичну системи, досягнути значних успіхів у виконанні передвступних вимог і стати членом ЄС та НАТО. Політична боротьба, яку ведуть партії за владу в РБ, часто має гострі форми, але не виходить за цивілізовані межі і вирішується шляхом демократичних виборів. Вони, з часів Визволення і до сучасності, вважаються найважливішим компонентом політики. Це спосіб формування органів влади й управління через вираження за певними правилами політичної волі громадян. Втім, в останні десятиліття в політиці РБ відбувся ряд кризових явищ, які ставлять під загрозу демократичні здобутки попередніх років, зокрема про це свідчать і багатотисячні протестні мітинги на вулицях більшості міст держави,

які не припинялися по кілька місяців, та низка позачергових виборів до парламенту, невдалі спроби коаліціади, що привели до третіх поспіль упродовж року виборів до Народних Зборів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельною базою дослідження сучасного політичного процесу в Болгарії стали законодавча база (Конституція Республіки Болгарія, Виборчий кодекс, Кодекс поведінки службовців і працівників державної адміністрації, Регламент організації і діяльності Народних Зборів, Відкритий електронний реєстр партій і коаліцій, зареєстрованих для участі у виборах народних представників (депутатів), Закони РБ, Річний звіт про діяльність Верховного касаційного суду Болгарії за 2020 р., дані ЦВК Болгарії); звіти інституцій ЄС (Доповідь Європейської комісії про верховенство закону в РБ за 2020 р., Робочий документ про верховенство закону в РБ за 2021 р., Доповідь Європейської служби OLAF про необхідність повернення в бюджет ЄС майже 6 млн. євро); результати опитувань громадської думки з питань, пов'язаних із парламентськими виборами та демократизацією держави; наукові розвідки дослідників: І. Гергова, Г. Дудіної, А. Лазарова, М. Колевої, В. Косабова, С. Костадінова, Е. Кристева, М. Радулова, Д. Смілова та ін. Втім, діяльність болгарських політиків та політичних партій, зокрема в ракурсі предмету статті, ще не стали об'єктом значної дослідницької уваги.

Мета даної статті полягає в дослідженні політичного процесу сучасної РБ та факторів, які впливають на потребу перманентних парламентських виборів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції, Болгарія – парламентська республіка, а тому більшість питань внутрішньої та зовнішньої політики вирішує парламент. Народні збори (НЗ) Болгарії, однопалатний парламент – законодавчий орган державної влади, до складу якого обирають 240 депутатів [Конституція]. НЗ можуть приймати, змінювати та скасовувати закони, приймати бюджет, визначати податки, призначати вибори Президента Республіки, референдум. У ст. 67 Конституції РБ закріплено, що народні представники (депутати) представляють не лише своїх виборців, а весь народ. Вони діють на підставі Конституції і законів, відповідно до своєї совісті і переконань. Тут діє пропорційна виборча система у 31 багатомандатному виборчому окрузі, за «відкритими» списками кандидатів від політичних партій, політичних коаліцій і з префе-

ренційним голосуванням виборців щодо одного кандидата зі списку кандидатів. Конституційна парламентська більшість – 121 депутатський мандат, а термін повноважень НЗ – чотири роки.

Зазначимо, що з 2009 р. всі парламентські вибори в РБ (2013 р., 2014 р., 2017 р.) були достроковими. На парламентських виборах 26 березня 2017 р. до складу НЗ обрали представників п'яти політичних партій і коаліцій. Перемогла правоцентристська політична партія «ГЕРБ» (Громадяни за європейський розвиток Болгарії), яка отримала 95 мандатів. Вона утворила двопартійну парламентську коаліцію разом з політичною партією «Об'єднані патріоти – Національний фронт порятунку Болгарії», яка здобула на виборах 27 мандатів. Тож парламентська більшість разом склала 122 депутати. Опозиційні політичні партії отримали 118 мандатів, серед них були: БСП (Болгарська соціалістична партія), яка отримала 80 мандатів, РПС (Рух за права і свободи) – 26, права політична партія «Воля» – 12 мандатів. Прем'єр-міністром РБ на третій термін поспіль обрали Бойко Борисова, лідера партії «ГЕРБ». У 2019 р. при проведенні виборів депутатів Європарламенту «ГЕРБ» теж отримав більшість мандатів.

Політична система Болгарії багатопартійна, але утворення політичних партій на регіональній, етнічній і релігійній основі законодавство забороняє. За останні 15 років у РБ домінували дві політичні партії – «ГЕРБ» і БСП. Втім, ні новому складу НЗ, ні уряду – Міністерській Раді, не вдалося переломити і покращити економічну ситуацію в країні та досягти стабільності у суспільстві. Серед експертів і керівників підприємств панувала невпевненість, напруга, високий рівень корупції у державному секторі. В індексі сприйняття корупції за даними Transparency International 2020 р. РБ мала 44 зі 100 балів і займала останнє місце серед 27 держав-членів Євросоюзу та 69 місце у світі [«Прозрачност без граници»]. Нагадаємо, що рівень сприйняття корупції класифікується так: низький (сприйняття корупції серед експертів і керівників підприємств державного сектору становить понад 79 балів); відносно низький (результат у діапазоні 79-60 балів), відносно високий (результат у діапазоні 59-50 балів), високий (нижче 50 балів). Тож, РБ маючи 44 бали, характеризувалася досить високим рівнем корупції, і така ситуація була стабільною [Європейська Комісія, 15] впродовж останніх п'яти років [Данните от Евробарометър].

Вказані чинники доволі негативно впливали на всі сфери діяльності держави і суспільства, добробут громадян, зниження житте-

вого рівня населення, ріст безробіття, вимушену міграцію до інших держав ЄС в пошуках заробітків тощо. Але адекватної реакції урядовців не було і ситуація вийшла з-під контролю, спричинила вибух напруги і з 9 липня 2020 р., тисячі болгар розпочали щоденні масові акції протесту у РБ (у Варні, Пловдиві, Бургасі, Русе, Старій Загорі, Габрово, Велико-Тирново, Силістрі, Добричі і Хасково), та у тих містах світу, де проживає велика болгарська діаспора, зокрема в Лондоні [Протест и пред].

32

—

Протестний рух був спрямований проти політики уряду Борисова. Саме з його приходом у владу у 2009 р. почався спад життєвого рівня болгар. Протестуючі висували антикорупційні, політичні, безпекові, соціальні, економічні та персональні вимоги: розпуску НЗ, відставки уряду і головного прокурора [Пети ден]. Стихійні демонстрації були спровоковані рейдом поліції і прокуратури 9 липня 2020 р., який болгари сприйняли як напад на Президента Р. Радева, жорсткого критика уряду Борисова. Прем'єр відкидав відставку, вважав, що «мафія хоче звалити його», а «альтернативи» не представили [Борисов]. Міністри і депутати називали мітингарів «покидьками», «мавпами» і «стадом», яке повинно бути «поставлене на місце» [Косабов]. Об'єктом критики протестуючих, крім уряду і генпрокурора, були: правляча коаліція з партією «ГЕРБ», мер Софії Йорданка Фандикова, яких вважали прихильниками прем'єра, а також олігархи Ахмед Доган і Делян Пеевські. Протестуючі спрямували критику проти зростаючого впливу мафії [Проф. Николай Радулов], корупції [Евронюз:] і беззаконня [Организатор] в управлінні країною [Дайнов]. За словами професора М. Радулова, експерта з національної безпеки, політичне використання НУО спричиняє кризу національної безпеки. «З початку змін, коли відбувся процес деполітизації, – заявив він, – всі уряди, керуючі країною, постійно прагнули реполітизувати спецслужби. Але правда в тому, що такої реполітизації, як у нас зараз, ніколи не було досягнуто. У нас є слухняні служби, і їх працівникам соромно, але їм нікуди подітися» [Проф. Николай Радулов]. Наступна причина виступів громадян – рівень свободи ЗМІ, за яким РБ мала найгірший показник в ЄС [Все още сме на 111-о място].

Про свою підтримку протестуючих заявили Президент Р. Радев і ліві партії РБ. Крім того, праворадикальна партія «Атака», що раніше підтримувала уряд, з серпня 2020 р. теж перейшла на бік протестуючих. За два місяці протестів, коли позиції уряду ослабли, від нього

відійшла і партія РПС (партія турків і мусульман, яких у структурі населення Болгарії 12%), хоч її лідер Доган сам став об'єктом критики протестуючих.

Намагаючись нівелювати політичну напругу, НЗ терміново прийняли Кодекс поведінки службовців і працівників державної адміністрації Республіки Болгарія [Кодекс за поведение]. Відповідальність за його виконання поклали на дисциплінарну комісію в межах кожної інституції державної служби. До компетенцій Комісії протидії корупції [Закон] включили етичні стандарти поведінки вищих посадових осіб (у т.ч. міністрів і мерів міст), систему перевірки доброчесності і правила їх застосування. Положення про етичну поведінку депутатів визначав Регламент Народних Зборів [Правилник], за виконання якого відповідав комітет парламенту. Тож заходи по боротьбі з корупцією в цілому в РБ розроблені і хоча вони представлені у законодавчих положеннях, але фактичні докази їх застосування чи ефективності відсутні.

Попри посилену роботу органів слідства, остаточних вироків у корупційних справах високих посадовців мало, а ті, що розглядалися не мали серйозних вироків і остаточних рішень. Так, у 2020 р. Верховний касаційний суд виніс загалом 33 рішення по корупційних справах. У 19 справах Апеляційний суд вищої інстанції підтвердив рішення, у восьми – скасував їх і повернув справи на новий розгляд, у чотирьох випадках – рішення змінив, і у двох з них відновив кримінальне провадження [Годишен доклад]. Тож відчутних змін у справах про корупцію у вищих ешелонах влади в РБ не досягнули, як і остаточних суворих вироків [Европейска Комисия. Доклад за върховенството]. Водночас 17 грудня 2020 р. OLAF (спеціальний підрозділ фінансової поліції ЄС, до функцій якого входить боротьба з шахрайством) рекомендував уряду РБ повернути майже 6 млн. євро, які той нібито привласнив, зловживаючи службовим становищем [Европейска комиссия: Европейска служба за борба].

Наведені і багато схожих фактів про різні корупційні схеми, оборудки, розповіді про зловживання урядового кабінету постійно озвучували ЗМІ та спікери на мітингах. Акції протесту призвели до відставки п'яти міністрів уряду (з 17) у липні і вересні 2020 р. Втім, ні відставки, ні прийняття Кодексу поведінку службовців ситуацію не покращили і мітинги тривали. Напругу ускладнювала ще й пандемія COVID-19 (за даними Мінфіну на 1.01.2021 р. на 6 882 тис. населення

РБ заражених було 7,5%). Уряд критикували за неефективну проти-дію пандемії, що перед виборами, з 1 березня, він послабив карантин, а це привело до рекордного зростання захворюваності [Коронавірус].

34 — За Конституцією Болгарії парламентські вибори призначає Президент і їх проводять у межах двох місяців після закінчення консти-туційного терміну повноважень НЗ чинного скликання [Консти-туція]. Термін діяльності 44-х НЗ закінчувався 26 березня 2021 р. і його за Основним Законом можна було продовжити у разі війни чи надзвичайної події, чи скоротити за рішенням самого парламенту, чи у разі неможливості утворення уряду. Але протестуючі вимагали термінового розпуску НЗ і проведення дострокових виборів. Спочатку Президент заявив, що можливо вибори проведуть 28 березня 2021 р., але підтверджуючого Указу не видав. З ініціативою про скликання Великих Народних Зборів [Конституція] виступив прем'єр, але з цим не погодилися НЗ, адже для їх підготовки потрібно було понад два місяці з припинення діяльності чинних НЗ. Щоб вплинути на не-стабільний політичний процес і заспокоїти суспільство, Президент видав Указ про розпуск НЗ, а після дев'яти днів консультацій з ліде-рами партій, органів охорони здоров'я тощо, видав Декрет №9 від 14 січня 2021 р. про призначення чергових виборів депутатів НЗ 45-го скликання на 4 квітня 2021 р. [Президентът насрочи]. Передвиборча ситуація в РБ свідчила про громадське розчарування і недовіру до політичних сил.

Готуючись до проведення чергових парламентських виборів ще в 2019 р. і у вересні 2020 р. НЗ прийняли новий пакет законодавчих поправок до Виборчого кодексу Болгарії (ВКБ, прийнятий у 2014 р.) [Изборен кодекс], зокрема Закон про політичні партії та інші зако-нодавчі акти. Так, законодавчі поправки до ВКБ, прийняті у верес-ні 2020 р., за шість місяців до проведення чергових виборів до НЗ, передбачали, наступне: введення комбінації двох основних форм голосування виборців – з використанням на вибір виборця звично-го паперового виборчого бюлетеня чи технічних засобів підрахунку голосів (е-виборів) на виборчих дільницях з чисельністю понад 300 виборців і надання ЦВК права щодо розподілу вказаних технічних засобів підрахунку голосів між виборчими комісіями, виключення з протоколів про підсумки голосування положень про кількість не-використаних бюлетенів та кількість недійсних виборчих бюлетенів [Прозрачност]; зниження розміру фінансування політичних партій;

реформ механізму (порядку) подачі е-скарг і розгляду виборчих спорів; спрощення протоколу про підсумки голосування виборців на основі виключення положень про невикористані і недійсні виборчі бюлетені тощо [Изборен кодекс]. ЦВК приймала документи про реєстрацію партій і коаліцій на квітневі вибори до 17 лютого 2021 р. Кожна сила, яка виявила бажання брати участь у виборах, мала представити ряд документів, депозит у розмірі 2500 левів та 2500 підписів виборців, які підтримали їх реєстрацію. До вказаного терміну 31 партія і вісім коаліцій подали документи. Шести партіям відмовили у реєстрації; затверджені документи на реєстрацію двох партій видалили; одна партія отримала дозвіл на самовідвід з реєстрації, хоч потім приєдналася до однієї з восьми коаліцій [Публичен електронен].

Ставлення громадськості до участі окремих партій у виборах та формування їх рейтингів відображали ЗМІ в публікаціях результатів опитування громадської думки, які все частіше проводили у міру наближення дати виборів. Недоведена, але широко обговорювана у суспільстві версія, щодо цієї виборчої кампанії, полягала в тому, що соціологи, публікуючи результати опитувань, маніпулювали думкою громадян і «торгували впливом» в інтересах певних політичних сил [Новите «Кънчовци»]. Це повідомлення озвучило Радіо «Вільна Європа», працівники якого опитали соціологів про результати соцагентства Barometer [Когато числата]. Агентство мало лише одного працівника – Н. Ніколова, що мав ще «50% акцій іншої компанії», де партнером був К. Контрері – політик з ВМРО, але гордо іменував себе «соціологічним агентством» і видавав «потрібну» соціологію партіям, які йому платили [Търговски]. Так маніпулювали думкою громадян та «формували рейтинги» партій до виборів.

Про діяльність не добросовісних соцагентств представив дані і редактор щотижневого подкасту «Голос капіталу» О. Лазаров. Він розповів, як правлячі партії бажують підвищити власні рейтинги і чинять тиск на соцагентства, що інструменти дуже схожі на ті, які використовує політична еліта для контролю за ЗМІ; як розпізнати фальшиві дані і чому іноді маніпуляції проходять навіть через знайомі імена; яка вага контрольованого і купленого голосу; наголосив, що результати квітневих виборів 2021 р. непередбачувані [Как да познаем].

За словами прем'єра Борисова, організація голосування в квітні «обійшлася державі в рекордну суму: на додаток до паперових блан-

ків на дільниці закупили спеціальні машини для е-голосування, крім того, в умовах пандемії вжили додаткових заходів безпеки, а всіх задіяних у виборах вакцинували. Ці вибори коштували дорого, за моїми підрахунками, вони обійшлися в більш ніж 150 млн. левів (майже € 75 млн.)» [Дудина]. Явка на виборах 4 квітня в РБ була низькою. За оцінками агенції Gallup вона становила 43,9% [На парламентських]. За результатами виборів коаліція «ГЕРБ – СДС» отримала 75 мандатів, «Є такий народ» – 51, БСП – 43, РПС – 29, ДБ (Демократична Болгарія) – 27, «Встань! Мафіє, забирайся!» – 14. Інші партії та коаліції, які брали участь у виборах не подолали 4% виборчого бар'єру [Централна избирателна комисија]. Отже, за результатами виборів жодна партія чи коаліція самостійно не могла сформувати уряд, оскільки не здобула достатньої кількості депутатських мандатів.

36

—

Серед парламентських фракцій почалися домовленості – коаліція. Президент почергово вручав мандат формування уряду силам, які набрали найбільше голосів виборців. Першою таким мандат отримала коаліція «ГЕРБ – СДС», потім – «Є такий народ», згодом – БСП. Кожній з цих політичних сил потрібно було залучити депутатів з інших фракцій, щоб створити коаліційну більшість у НЗ і далі вже разом формувати уряд. Втім, всі три спроби були безуспішними, лідери партій не домовилися, жодна з трьох сил не впоралася з цим завданням і повернула мандат главі держави.

Свої сценарії утворення коаліції пропонували агентства політтехнологів, але до їх порад парламентарі не дослухалися. Розглядали два найбільш реалістичні варіанти, але в обох сценаріях коаліційні уряди створити було неможливо. Звичайно, навіть з глухого кута іноді є вихід – таким міг бути урядовий кабінет експертів. Проте, якщо б ГЕРБ + ДПС + ВМРО мали на одного чи двох депутатів більше ніж опозиція, вони навряд чи ризикнули б створити відкриту коаліцію зі значними партійними призначеннями (як от прем'єра Борисова). На думку німецького дипломата, акредитованого в РБ, «кожен без упереджень очікував би, що Борисов та його оточення вже будуть знищені. Але Болгарія – це Болгарія» [Смилов]. Тож така коаліція була б надзвичайно крихкою щодо її підтримки у НЗБ та майже повністю нелегітимною в очах суспільства [Колева].

У опозиційному сценарії (БСП + «Є такий народ» + «Демократична Болгарія» + «Встань! Мафіє, забирайся!») партії прагнули узгодити позиції у спільному кабінеті, включити своїх провідних діячів,

пояснити численні компроміси, на які їм довелося йти. Цей варіант не виключали, але він був мало ймовірним і не спрацював [Смилов]. Тож коаліціада не дала результатів.

Безперечно, що 45-і НЗ увійдуть у новітню історію РБ як найкоротші за часом роботи і перші, які не створили конституційну більшість, не висунули кандидатів на посади міністрів і не сформували уряд. Після того, як третя політична сила – БСП, відмовилася від мандату на формування уряду, Президент Р. Радев вимушено видав Указ про призначення дострокових виборів до парламенту на 11 липня 2021 р. [Президент Болгарії]. Іншим Указом він розпустив 45-і НЗ і призначив тимчасовий уряд. Очолив уряд секретар Президента з питань безпеки та оборони, Стефан Янев, близький соратник Радева, який був віце-прем'єром і міністром оборони у тимчасовому уряді, призначеному в 2017 р. Прем'єр і його міністри – авторитетні, безпартійні діячі, а уряд мав обмежений термін (до нових виборів) для виконання певних планів. Тож вихід РБ знайшла у створенні технократичного, експертного кабінету та в оголошенні нових виборів [Костадинова]. Проте, сенсацією це рішення не стало. Швидше навпаки. Про дострокові вибори почали говорити відразу після того, як стали відомі результати голосування 4 квітня. Ситуацію спричинило громадське невдоволення, корупційні скандали та, здебільшого, нездатність 45-х НЗ, обраних у квітні 2021 р., сформувати уряд.

Великі числа у порядкувому номері НЗ можуть здивувати, зважаючи на буремні історичні події у Східній Європі та, зокрема на Балканах, перехід РБ із залежності від однієї держави до іншої. Втім, тут відлік номерів НЗ ведеться з 1879 р., коли після Установчих зборів скликали I-і Звичайні Народні збори. Окрім «звичайних» зборів, у яких цей прикметник зазвичай випускається, в РБ є «Великі Народні збори». Це формат НЗ з 400 депутатів, який скликається при потребі прийняти важливе державне рішення, як зміни до Конституції, території країни, вибір голови держави (ще за часів монархії). З усіх депутатів 200 обираються за пропорційною системою, а 200 – за мажоритарною. Після прийняття рішення, Великі Народні збори розпускають. За всю історію РБ їх скликали лише сім разів. Попередній раз вони діяли у липні 1990 – жовтні 1991, коли приймали чинну Конституцію [Бурдяк].

Призначені на 11 липня 2021 р. позачергові вибори НЗ мали обрати депутатів 46-го парламенту. Політичні сили РБ знову розпоча-

ли передвиборчу кампанію. У новій ситуації була принципова відмінність від ситуації до 4 квітня. Тоді питання полягало у тому, чи матиме «ГЕРБ» разом з політичними силами, що його підтримували, більшість і шанс правити країною далі. Тепер же такої ймовірності не було. Варіанти формування наступного уряду залежали від того, чи матимуть сили, спрямовані на зміни («Є такий народ», ДБ та «Встань! Мафіє, забирайся!»), незалежну парламентську більшість. У результаті квітневих виборів вони разом набрали 92 мандати, і до нових виборів хотіли покращити результат та перетнути межу у 121 голос, що було цілком реально. До липневих виборів кандидатів у депутати висунули 23 партії та коаліції. Втім, до НЗ знову пройшли ті самі шість політичних сил. Дещо змінилися результати голосування, але сили, спрямовані на зміни, в сумі набрали лише 112 мандатів, тож цього не вистачило для формування більшості. Політичні експерти передбачали, що 46-і НЗ зіткнуться з проблемою легітимності, адже явка виборців знизилася, в порівнянні з квітневими виборами на 10% всього за 3 місяці [Крґґстев]. Дійсно, це свідчило про падіння довіри до виборів як інституту, здатного відображати і захищати інтереси та сподівання виборців.

38

Неухильне і різке падіння довіри виборців до виборів – не єдиний наслідок проблем у виборчій системі та організації виборів у РБ. В останній час є багато нових виборчих технологій (дострокові вибори до НЗ це підтвердили), які неухильно підточують представницьку демократію РБ як члена ЄС, і в цілому цього міжнародного об'єднання держав нової Європи. Слід вказати у цьому контексті на: відсутність чіткості у виборчому законодавстві; нерівність партійних і незалежних кандидатів; виготовлення неврахованих виборчих бюлетенів; відсутність потрібної прозорості фінансування партій і механізму контролю; підкуп виборців, особливо соціально знедолених; недосконалість механізму розгляду виборчих спорів про результати виборів та багато іншого, що ставить під сумнів демократичний і легітимний характер виборів.

Причин низької явки на вибори було багато (пандемія, зростання міграційних потоків у літні місяці, відпустки). Вибори знову проходили в умовах пандемії COVID-19, хоч із меншою кількістю хворих, ніж у квітні. МОЗ розробило ряд заходів та оприлюднило умови щодо голосування в цих умовах, зокрема запропонувало виборчій адміністрації вакцини проти коронавірусу. Безперечно, що низька

явка виборців впливала на легітимність НЗ. Її очікували меншою, ніж на попередніх виборах, а це означало, що закони і постанови 46-х НЗ, суспільство не сприймало, як стабільні, тривалі і стійкі. Новим на липневих виборах стало машинне голосування, яке проводилося у всіх регіонах країни і за кордоном на дільницях, де зареєструвалися понад 300 виборців. Майже 72 тис. заяв подали болгарари для голосування за кордоном, найбільшу кількість виборчих дільниць створили у Великобританії, Німеччині та Туреччині [Избираме Народно]. Крім Болгарії за НЗ голосували ще у 67 країнах. У бюлетені зберегли варіант «Я нікого не підтримую». Виборці могли обрати фаворита у списку, за преференційним голосуванням [България избира].

У таблиці 1 представлені результати парламентських виборів у Болгарії, які відбулися у квітні та в липні 2021 р. і здійснено порівняння їх результатів (див. табл.1).

Таблиця 1

Результати виборів до парламенту Болгарії в квітні та липні 2021 р.*

39

Партія/ коаліція	Голоси у %, на виборах у квітні 2021р.	Голоси у %, на виборах у липні 2021р.	Розподіл депутатських мандатів у квітні 2021р.	Розподіл депутатських мандатів у липні 2021р.	Кращий (+) / гірший (-) результат, ніжу квітні
Є такий народ	17,40%	23,78%	51	65	+ 14
ГЕРБ-СДС	25,8%	23,21%	75	63	- 12
БСП	14,78%	13,22%	43	36	- 7
ДБ	9,31%	12,48%	27	34	+ 7
РПС	10,36%	10,57%	30	29	- 1
«Встань! Мафіє, забирайся!»	4,64%	4,95%	14	13	- 1

Джерело: Парламентарни избори в България (април 2021). URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D-BB_2021; Парламентарни избори в България (юли 2021). URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%DB8_2021.

*Складено автором.

На липневих виборах перемогу здобула партія «Є такий народ» співака, ведучого і шоумена Славі Трифонова, яка в підсумку отримала 65 мандатів. Це нова партія в РБ, а тренд на нові обличчя, як відомо, впевнено крокує сучасним світом. Вона випередила блок «ГЕРБ – СДС» лише на 0,5%. Тож переможець попередніх виборів,

блок «ГЕРБ – СДС» колишнього прем'єра Б. Борисова, був на другому місці. Він отримав 63 місця в парламенті. Також до НЗ увійшли коаліції БСП – 36 депутатів, ДБ – 34 мандати, партія РПС– 29 мандатів та новостворена коаліція «Встань! Мафіє, забирайся!», що привела у законодавчий орган держави 13 представників (див. таблицю 2).

Таблиця 2

**Ідеологія партій та коаліцій парламенту Болгарії,
обраного в липні 2021 р.***

№ п/п	Назва політичної сили	Тип формування	Склад коаліції	Ідеологічна спрямованість
1	Има такъв народ (Є такий народ)	партія	-	популізм
2	ГЕРБ-СДС	правоцентристський консервативний блок	ГЕРБ, СДС, Рух «Гергьовден»	Консерватизм
3	БСП	партія	-	Соціал-демократія
4	ДБ	правоцентристська, ліберальна коаліція	Рух «Да! Болгарія», ДСБ – Демократи за сильну Болгарію, Зелений рух	Анти-корупція, Консерватизм, Зелена політика
5	РПС	партія	Рух за права та свободи	Соціальний лібералізм
6	«Встань! Мафіє, забирайся!»	Коаліція, що об'єднала партії правого та лівого крила	Рух-21 РБГ – Рух «Болгарія – громадянам» ЄНП – Єдина народна партія ВОЛТ ЗНС – землеробська народна спілка Встань, Болгарія!	Соціал-демократія – Проєвропеїзм Проєвропеїзм Аграризм Анти-корупція

Джерело: Парламентарні вибори в Болгарія (апріль 2021). URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D-BB_2021; Парламентарні вибори в Болгарія (юлі 2021). URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%DB8_2021.

*Складено автором.

Як видно з таблиці 2, за своїм ідеологічним спрямуванням шість політичних сил, які пройшли до НЗ у липні 2021 р. доволі різні, при

тому, що жодна з цих партій чи коаліцій не набрала достатньої кількості мандатів для утворення парламентської більшості та формування уряду. Історія знову повторилася. Спочатку пішов у відставку, висунутий на посаду прем'єра від партії «Є такий народ», Пламен Ніколов [Изборите. Кандидат]. Після невдачі сформувати урядовий кабінет, він зняв свою кандидатуру і повернув мандат. Р. Радев категорично заявив, що для завершення процедури першого терміну формування уряду, слід прийняти акт НЗ. Депутати проголосували за це рішення і лише після цього Президент передав мандат другій (за кількістю депутатів) політичній силі «ГЕРБ – СДС». Лідер партії Б. Борисов оголосив, що Даніель Мітов отримає мандат і негайно поверне його. Д. Мітова вже номінували на посаду прем'єра у квітні і він тоді навіть запропонував склад уряду, але НЗ не підтримали його пропозиції [Избори 2 в 1].

Вручити третій раз мандат Президенту було складно, адже претенденти, лідери двох формацій – БСП(К. Нінова) і «Встань, Болгарія!» (М. Манолова), не хотіли його приймати, а закликали всі партії, крім ГЕРБ та РПС, змиритися і провести переговори, сформувати уряд на 8-10 місяців, щоб вжити термінових заходів перед четвертою хвилею COVID-19 і прийняти бюджет РБ на 2022 р.

Депутати вважали майбутні переговори трьох партій тренінгом та основою майбутніх спільних дій. Вони визнали, що кабінет з третім мандатом у цих НЗ неможливий, і нагадали, що лише РПС з кабінетом професора Л. Бєрова у 1992 р. та Троїста коаліція у 2005 р. з третьої спроби сформували уряди [Бурдяк].

Більшість суспільства схилилася до того, що вихід із ситуації один – оголошення нових виборів. 64,2% виборців хотіли, щоб наступні 47-і НЗ обрали урядовий кабінет, навіть якщо це буде ціною «великих компромісів». Однак, 20,2% дотримувалися протилежної думки – «червоні лінії» перетинати не слід. Такі результати опитування Центру аналізу та маркетингу серед 812 дорослих громадян, причому можлива похибка становила + – 3,5% [Гергов]. Майже 42% виборців звинувачували усі партії, представлені в НЗ, за неспроможність сформувати уряд. Втім, найбільший гнів викликала партія С. Трифонова «Є такий народ», яку звинувачували 29,1% респондентів. Політологи вважають, що підтримка шоумена більше не несе позитиву людям, а прирікає на невдачу. Значно менше людей (6,9%) невдоволенні діяльністю формації ДБ.

Невдача попередніх НЗ вплинула на мобілізацію партійного електорату. Активну мобілізацію вели ГЕРБ і БСП – понад 80% тих, хто за них проголосував у липні, заявляють, що знову віддадуть їм свої голоси. ДБ може втратити 1/3 голосів. Але найбільший відтік голосів очікується в партії «Є такий народ», адже лише 45% тих, хто голосував за неї, хочуть це повторити.

Зазначимо, що НЗ без дебатів проголосували за проведення 14 листопада президентських виборів, які за Конституцією повинні проходити в кінці 2021 р. Після консультацій з ЦВК, Президент РБ повідомив, що «вибори парламенту відбудуться разом з президентськими – 14 листопада» [Президентските избори]. Спочатку Президент був проти проведення в один день президентських і парламентських виборів, адже за його словами, це суперечить Конституції, але згодом погодився. Тож, восени в РБ відбудуться треті за рік вибори НЗ. Це безглуздий рекорд, за який немає винагороди. Більше того, цей рекорд загалом шкідливий, адже підриває довіру до парламентської демократії.

42

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз політичного процесу РБ і серії дострокових парламентських виборів, які пройшли, починаючи з 2017 р. свідчать, що держава переживає складний період нестабільності. Розбудова демократичної правової держави в РБ, попри її членство в ЄС, все ще на стадії становлення. Зростає відчуженість громадян від демократичних політичних процесів і зневіра в їх дієвість. При цьому, на думку експертів, настійно вимагають правового регулювання такі питання, як: забезпечення загального виборчого права; можливість проведення передвиборної агітації й інформаційно-роз'яснювальної роботи серед виборців на інших, крім державної (болгарської) мовах, адже в Болгарії проживають великі за кількістю меншини (турецька, ромська тощо); вдосконалення фінансування передвиборної агітації та механізму оскарження результатів виборів на основі переходу від непрямого до прямого порядку оскарження результатів. Вирішення головної проблеми РБ – зниження рівня корупції, по суті, не відбулося. Позитивного успіху в антикорупційній боротьбі можна досягнути, використавши підтримку населення, його віру в те, що держава зможе подолати корупцію, чіткого правозастосування антикорупційних заходів у різних державних структурах і інститутах. Зростання політичної свідомості громадян, що виражається в широкому протестному русі, в середній

часовій перспективі може стати внутрішньою основою формування реальної, а не формальної правової системи, організованої за європейськими стандартами. У цьому напрямі доцільно проводити подальші дослідження проблеми.

Джерела та література:

1. Борисов: Мафията иска да ни свали, затова няма да дам оставка. https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2020/09/09/4111547_borisov_mafiata_iska_da_ni_svali_niama_da_dam_ostavka/
2. Бурдяк В.І. 2004. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства. Монографія. Чернівці: Рута.
3. България избира 46-ото Народно събрание. <http://m.focus-news.net/?action=scandal&id=7320>
4. Бюро по демократическим институтам и правам человека. <https://obrazovaka.ru/question/bdipch-rasshifrovka-112867>
5. Все още сме на 111-о място по свобода на медиите. В годишния доклад на «Репортери без граници» България е наречена «черната овца на Европейския съюз». БНР, 21.04.2020г. <https://bnr.bg/sofia/post/101262347/pak-sme-na-111-masto-po-svoboda-na-mediite>
6. Гергов И. 64% искат кабинет в следващото НС, дори и с големи компромиси. <https://news.bg/bulgaria/64-iskat-kabinet-v-sledvashtotons-dori-i-s-golemi-kompromisi.html>
7. Годишен доклад за дейността на Върховния касационен съд през 2020 г. <http://www.vks.bg/analizi-i-dokladi/vks-godishen-doklad-2020.pdf>
8. Дайнов Е. 2020. България е в хаос, олигархията се разпада. Предстои развръзка? <https://www.dw.com/bg/%D0>
9. Данните от Евробарометър относно възприятието на корупцията и опитът на гражданите и предприятията, докладвани миналата година, се актуализират на всеки две години. Последният набор от данни са Специалното проучване на Евробарометър № 502 (2020 г.) и Експресното проучване на Евробарометър № 482.
10. Дудина Г. 2020. В Болгарии начались самые дорогие выборы в истории страны. <https://www.kommersant.ru/doc/4760246>
11. Евронюз: В корумпирана България изход от кризата е малко възможен. 19/07/2020. URL: <https://bgnes.bg/>
12. Европейска Комисия. 2020. Доклад за върховенството на законата за Глави по държави: ситуация в областта на върховенството на

закона в България. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/rule_of_law_factsheet_toolbox_bg.pdf

13. Европейска Комисия. 2021. Работен документ на службите на Комисията. Доклад относно върховенството на закона за 2021 г. Глави по държави: ситуация в областта на върховенството на закона в България. Брюксел, 20.7.2021 г. SWD(2021) 703 final.

14. Европейска комисия: Европейска служба за борба с измамните, OLAF препоръчва да бъдат възстановени в бюджета на ЕС близо 6 милиона евро след свое разследване на предполагаема злоупотреба със служебно положение в българско министерство. Съобщение за медиите № 04/2021.

15. Закон за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество. Държавен Вестник. Бр. 7. 2018. 19 Януари.

16. Избираме Народно събрание за втори път 2021 г. <https://news.bg/politics/izbirame-narodno-sabranie-za-vtori-pat.html>

44

17. Изборен кодекс, приет от XLII Народно събрание. <https://www.europarl.europa.eu/bulgaria/bg/%D0%>

18. Избори 2 в 1 на 24 октомври. Труд. 2021. 11 август.

19. Изборите. Кандидат за депутат на Слави напуска «Има такъв народ». <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31351892.html>

20. Как да познаем дали едно социологическо проучване е достоверно. Алексей Лазаров за това как партиите около властта използват някои проучвания и агенции за пропаганда, а тази збори ще са най-трудните за прогнозиране. https://www.capital.bg/podcast/glasat_na_kapital/2021/03/12/4184923_kak_da_poznaem_dali_edno_sociologicheskoprouchvane_e

21. Когато числата «миришат». Как партийно оцветена агенция праща нещо, а БНТ го показва. Svobodnaevropa.bg.

22. Кодекс за поведение на служителите в държавната администрация. Постановление № 57 на Министерския съвет от 2 април 2020 г. Държавен Вестник. Бр. 33. 2020. 7 Април.

23. Колева М. Кой колко загуби на изборите на 4 април? <https://bntnews.bg/news/koi-kolko-zagubi-na-izborite-na-4-april-1103205news.html>

24. Конституция на Република България. Приета от Великото народно събрание 12 юли 1991 г. София: Нова звезда, 2002. 40 с.

25. Коронавирус: статистика по краінах. <https://index.minfin.com>.

ua/ua/reference/coronavirus/geography/

26. Косабов В. Видеоцитати. Когато стадо то се вземе за глупница, овчарят трябва да размаха тоягата. https://www.dnevnik.bg/video/2020/08/25/4106087_videocitat_kogato_stadoto_se_vzeme_zaglutnica/

27. Костадинова С. А сега накъде: правителство или нови избори. <https://www.mediapool.bg/a-sega-nakade-pravitelstvo-ili-novi-izbori-news320322.html>

28. Кръстев Е. Ще има ли България правителство след 11 юли? <https://news.bg/comments/shte-ima-li-balgariya-pravitelstvo-sled-11-yuli.html>

29. На парламентських виборах у Болгарії попередньо перемагає партія чинного прем'єра. Він уже третій термін на посаді. <https://hromadske.ua/posts/na-parlamentskih-viborah-u-bolgariyi-poperedno-peremagaye-partiya-chinnogo-premyera-vin-uzhe-tretij-termin-na-posadi>

30. Народно събрание на Република България. Правилник за организацията и дейността на Народното събрание. В сила от 02.05.2017. <https://www.parliament.bg/bg/rulesoftheorganisations>

31. Новите «Кънчовци» не се хвърлят на амбразурата на партии. <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/9439844>

32. Организатор на протеста в Барселона: Усещането за липса на правосъдие изкарва българите на протест. 22.07.2020. <https://bnr.bg/post/101314197>

33. Парламентарни избори в България (април 2021). https://bg.wikipedia.org/wiki/%D-BB_2021

34. Парламентарни избори в България (юли 2021). https://bg.wikipedia.org/wiki/%DB8_2021

35. Пети ден от протестите. Искат се оставки, гневът е от полицейското насилие и управлението на БНТ. Свободна Европа. 2020. 13 юли.

36. Правилник за организацията и дейността на Народното събрание. Обн. ДВ бр. 65 от 6 август 2021 г. <https://www.parliament.bg/bg/podns>

37. Президент Болгарії розпустив парламент і призначив до-строкові вибори. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/11/7293118/>

38. Президентските избори в България ще се проведат на 14 ноемв-

ри. <https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/prezidentskite-izbori-v-bulgariia-shte-se-provedat-na-14-noemvri-334815/>

39. Президентът насрочи парламентарните избори на 4 април. Dnevnik.bg. 2021. 14 януари.

40. «Прозрачност без граници» (Transparency International), Индекс за възприятие на корупцията за 2020 г. <https://ti-bulgaria/bg/org/research/indeks-sprjnyattuа-koruptsiyi-2020>

41. Протест и пред българското посолство в Лондон. <https://btvnovinite.bg/svetut/protest-i-pred-balgarskoto-posolstvo-v-london-1.html>

42. Проф. Николай Радулов: Националната сигурност е в ръцете на служби, които са инструмент на тесен олигархичен кръг на който хората на митинга викат мафия. 10.07.2020. <http://web.archive.org/web/20201028010710/http://m.focus-news.net/?action=news&id=2789024>

46
— 43. Публичен електронен регистър на партиите и коалициите, регистрирани за участие в изборите за народни представители на 4 април 2021 г. Cik.bg.

44. Смилов Д. България след 4 април: два сценария, но само едно решение? <https://www.dw.com/bg/%D0%-B5/a-57074231>

45. Търговски регистър и регистър на юридическите лица с нестопанска цел: «Никаримоти» ООД. URL:Registryagency.bg.

46. Централна избирателна комисия. Парламентарни збори. 4 Април 2021 Сумарни данни <https://results.cik.bg/pi2021/rezultati/index.html>

References:

1. Borisov: Mafiyata iska da ni svali, zatova nyama da dam ostavka. https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2020/09/09/4111547_borisov_mafiata_iska_da_ni_svali_niama_da_dam_ostavka/

2. Burdyak V.I. 2004. Respublika Bolgariya na zlami epoh: politichna transformaciya suspil'stva. Monografiya. Chernivci: Ruta.

3. B'lgariya izbira 46-oto Narodno s'branie. <http://m.focus-news.net/?action=scandal&id=7320>

4. Byuro po demokraticheskim institutam i pravam cheloveka. <https://obrazovaka.ru/question/bdipch-rashifrovka-112867>

5. Vse oshche sme na 111-o myasto po svoboda na mediite. V godishniya doklad na «Reporteri bez granici» B'lgariya e narechena

«chernata ovca na Evropejskiya s'yuz». BNR,21.04.2020g. <https://bnr.bg/sofia/post/101262347/pak-sme-na-111-masto-po-svoboda-na-mediite>

6. Gergov I. 64% iskat kabinet v sledvashchoto NS, dori i s golemi kompromisi. <https://news.bg/bulgaria/64-iskat-kabinet-v-sledvashtotons-dori-i-s-golemi-kompro-misi.html>

7. Godishen doklad za dejnostta na V'rhovniya kasacionen s'd prez 2020 g. <http://www.vks.bg/analizi-i-dokladi/vks-godishen-doklad-2020.pdf>

8. Dajnov E. B'lgariya e v haos, oligarhiyata se razpada. Predstoi razvr'zka? 09.07.2020. <https://www.dw.com/bg/%D0>

9. Dannite ot Evrobaromet'r otosno v'zpriyatieto na korupciyata i opit't na grazhdanite i predpriyatiyata, dokladvani minalata godina, se aktualizirat na vseki dve godini. Posledniyat nabor ot dannii sa Specialnoto prouchvane na Evrobaromet'r № 502 (2020 g.) i Ekspresnoto prouchvane na Evrobaromet'r № 482 (2019 g.).

10. Dudina G. V Bolgarii nachalis' samye dorogie vybory v istorii strany. <https://www.kommersant.ru/doc/4760246>

11. 11.Evronyuz: V korumpirana B'lgariya izkhod ot krizata e malko v'zmozhen.19/07/2020.<https://bgnes.bg/>

12. Evropejska Komisiya. Doklad za v'rhovenstvoto na zakona za 2020 g. Glavi po d'rzhavi: situaciya v oblastta na v'rhovenstvoto na zakona v B'lgariya. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/rule_of_law_factsheet_toolbox_bg.pdf

13. Evropejska Komisiya. Raboten dokument na sluzhbite na Komisiyata. Doklad otosno v'rhovenstvoto na zakona za 2021 g. Glavi po d'rzhavi: situaciya v oblastta na v'rhovenstvoto na zakona v B'lgariya. Bryuksel, 20.7.2021 g. SWD(2021) 703 final.

14. Evropejska komisiya: Evropejska sluzhba za borba s izmamite, OLAF prepov'chva da b'dat v'zstanoveni v byudzheta na ES blizo 6 miliona evro sled svoe razsledvane na predpolagaema zloupotreba s's sluzhebno polozhenie v b'lgarsko ministerstvo / S'obshchenie za mediite № 04/2021.

15. Zakon za protivodejstvie na korupciyata i za otnemane na nezakonno pridobitoto imushchestvo. D'rzhaven Vestnik. Br. 7. 2018. 19 YAnuari.

16. 16 Izbirame Narodno s'branie za vtori p't 2021 g. <https://news.bg/politics/izbirame-narodno-sabranie-za-vtori-pat.html>

17. Izboren kodeks, priet ot HLII Narodno s'branie. <https://www.europarl.europa.eu/bulgaria/bg/%D0%>

18. Izbori 2 v 1 na 24 oktombri. Trud. 2021. 11 avgust.

19. Izborite. Kandidat za deputat na Slavi napuska «Ima tak'v narod». <https://www.svobodnaevropa.bg/a/31351892>. Html

20. Kak da poznaem dali edno sociologichesko prouchvane e dostoverno. Aleksej Lazarov za tova kak partiite okolo vlastta izpolzvat nyakoi prouchvaniya i agencii za propaganda, a tazi zbori shche sa naj-trudnite za prognoziranje. https://www.capital.bg/podcast/glasat_na_kapital/2021/03/12/4184923_kak_da_poznaem_dali_edno_sociologichesko_prouchvane_e/

21. Kogato chislata «mirishat». Kak partijno ocvetena agenciya prashcha neshcho, a BNT go pokazva. Svobodnaevropa.bg.

22. Kodeks za povedenie na sluzhitelite v d'rzhavnata administraciya. Postanovlenie № 57 na Ministerskiya s'vet ot 2 april 2020 g. D'rzhaven Vestnik. Br. 33. 2020. 7 April.

23. Koleva M. Koj kolko zagubi na izborite na 4 april? <https://bntnews.bg/news/koi-kolko-zagubi-na-izborite-na-4-april-1103205news.html>

48

24. Konstituciya na Republika B'lgariya. Prieta ot Velikoto narodno s'branie 12 yuli 1991 g. Sofiya: Nova zvezda, 2002. 40 s.

—

25. Koronavirus: statistika po krainah. <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography/>

26. Kosabov V. Videocitati. Kogato stado to se vzeme za glupnica, ovcharyat tryabva da razmaha toyagata. https://www.dnevnik.bg/video/2020/08/25/4106087_videocitat_kogato_stadoto_se_vzeme_za_glutnica/

27. Kostadinova S. A sega nakde: pravitelstvo ili novi izbori. <https://www.mediapool.bg/a-sega-nakade-pravitelstvo-ili-novi-izbori-news320322.html>

28. Kr'stev E. Shche ima li B'lgariya pravitelstvo sled 11 yuli? <https://news.bg/comments/shte-ima-li-balgariya-pravitelstvo-sled-11-yuli.html>

29. Na parlaments'kih viborah u Bolgariï poperednò peremagae partiya chinnogo prem'era. Vin uzhe tretij termin na posadi. <https://hromadske.ua/posts/na-parlamentevskih-viborah-u-bolgariyi-poperedno-peremagaye-partiya-chinnogo-premyera-vin-uzhe-tretij-termin-na-posadi>

30. Narodno s'branie na Republika B'lgariya. Pravilnik za organizacijata i dejnostta na Narodnoto s'branie. V sila ot 02.05.2017 <https://www.parliament.bg/bg/rulesoftheorganisations>

31. Novite «K'nchovci» ne se hv'rlyat na ambrazurata na partii. <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/9439844>

32. Organizator na protesta v Barselona: Useshchaneto za lipsa na pravos'die izkarva b'lgarite na protest. 22.07.2020. <https://bnr.bg/post/101314197>

33. Parlamentarni izbori v B'lgariya (april 2021). https://bg.wikipedia.org/wiki/%D-BB_2021

34. Parlamentarni izbori v B'lgariya (yuli 2021). https://bg.wikipedia.org/wiki/%DB8_2021

35. Peti den ot protestite. Iskat se ostavki, gnev't e ot policejskoto nasilie i upravlениeto na BNT // Svobodna Evropa. 2020. 13 yuli.

36. Pravilnik za organizacijata i dejnostta na Narodnoto s»branie. Obn. DV br. 65 ot 6 avgust 2021 g. <https://www.parliament.bg/bg/podns>.

37. Prezident Bolgarij rozpustiv parlament i priznachiv dostrokovi vibori / Ukrains'ka pravda. <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/11/7293118/>

38. Prezidentskite izbori v B'lgariya shche se provedat na 14 noemvri. <https://www.investor.bg/ikonomika-i-politika/332/a/prezidentskite-izbori-v-byulgariia-shte-se-provedat-na-14-noemvri-334815/>

39. Prezident't nasrochi parlamentarnite izbori na 4 april. Dnevnik. bg. 2021. 14 yanuari.

40. «Prozrachnost bez granici» (Transparency International), Indeks za v'zpriyatie na korupciyata za 2020 g. <https://ti-bulgaria.bg/org/research/indeks-spryjnyattyia-koruptsiyi-2020/>

41. Protest i pred b'lgarskoto posolstvo v London. <https://btvnovinite.bg/svetut/protest-i-pred-balgarskoto-posolstvo-v-london-1.html>

42. Prof. Nikolaj Radulov: Nacionalnata sigurnost e v r'cete na sluzhbi, koito sa instrument na tesen oligarhichen kr'g na kojto horata na mitinga vikat mafiya. 10.07.2020. <http://web.archive.org/web/2021028010710/http://m.focus-news.net/?action=news&id=2789024>

43. Publichen elektronen regist'r na partiite i koaliciite, registrirani za uchastie v izborite za narodni predstaviteli na 4 april 2021 g. Cik.bg.

44. Smilov D. B'lgariya sled 4 april: dva scenariya, no samo edno reshenie? <https://www.dw.com/bg/%D0%-B5/a-57074231>

45. T'rgovski regist'r i regist'r na yuridicheskite lica s nestopanska cel: «Nikar imoti» OOD. Registryagency.bg.

46. Centralna izbiratelna komisiya. Parlamentarni zbori. 4 April 2021. Sumarni dannii. <https://results.cik.bg/pi2021/rezultati/index.html>